

Tweejaarlijks verslag 2017-2018

Voorwoord

Voor u ligt het verslag van de Stichting Franciscaans Studiecentrum over de jaren 2017 en 2018. Met dit verslag beoogt het FSC een beeld te geven van zijn activiteiten, in het bijzonder die van de laatste jaren.

Het FSC heeft sedert zijn oprichting in 1984 tot doel het verrichten van wetenschappelijk onderzoek van en het verzorgen van wetenschappelijk onderwijs in de spiritualiteit van Franciscus en Clara van Assisi en hun erfgenamen met bijzondere aandacht voor de Nederlanden alsmede de verspreiding van de aldus verworven kennis.

Het gaat bij het FSC om de franciscaanse theologie, spiritualiteit en geschiedenis. Onderzoek en onderwijs van het FSC in franciscaanse bronnen en tradities dienen de academische gemeenschap, kerkelijke en maatschappelijke bewegingen die zijn terug te voeren op Franciscus en Clara van Assisi, kerkelijke gemeenschappen en de samenleving in het algemeen. Het FSC belicht actuele vraagstukken vanuit franciscaans perspectief. Resultaten van het wetenschappelijk onderzoek worden aan verschillende doelgroepen aangeboden: academici, deskundigen op het terrein van de franciscaanse theologie, spiritualiteit en geschiedenis, franciscaanse gemeenschappen, kerken en andere geïnteresseerde collectiviteiten en personen. Het FSC heeft een onderwijsaanbod voor universitaire studenten en een onderwijs- en vormingsaanbod voor groepen die belangstelling hebben voor de franciscaanse theologie, spiritualiteit en geschiedenis

Het FSC werkt op basis van een overeenkomst nauw samen met *Tilburg School of Catholic Theology (TST)* van *Tilburg University (TiU)*. Aan deze universiteit is vanwege het FSC een bijzondere leerstoel verbonden in de Franciscaanse spiritualiteit, theologie en geschiedenis.

Inleiding

Het Franciscaans Studiecentrum presenteert voor zijn externe relaties en zijn achterban periodiek een beeld van zijn activiteiten. In mei 2017 verscheen het tweejaarsverslag over de jaren 2015 en 2016. In de brochure die voor u ligt krijgen de jaren 2017 en 2018 speciale aandacht.

Visiedocument 2017

In het jaar 2017 hebben bestuur en staf van het FSC een visiedocument ontwikkeld en vastgesteld. In eerdere jaren had het FSC het *Project Toekomst FSC* ontwikkeld. In 2018 werd het project voortgezet in de *Kenniskring Franciscaans Studiecentrum* onder de projecttitel *Franciscaans Forum*.

Het FSC ontwikkelde zich tot een zichtbaar instituut dat gericht is op samenwerking met zijn wetenschappelijke respectievelijk franciscaanse, kerkelijke en maatschappelijke achterban. Daarbij zijn vooral de thema's duurzaamheid, leiderschap, zorg en armoede centraal gesteld.

Ook in de jaren 2017 en 2018 beoogde het FSC langs die lijnen de franciscaanse spiritualiteit te brengen waar zij zijn moet, als bron van het goede leven. In het visiedocument 2017 werden profiel en toekomstbeeld van het FSC verder gepreciseerd voor de periode tot 2025. Ook de financiering van het FSC vroeg om bepaling van de bestaanshorizon van het FSC.

Ter financiering van het FSC is in 2002 de stichting Steunfonds FSC in het leven geroepen met een vermogen dat toen op basis van een raming zou voorzien in de financiering van het FSC tot 2018. In 2018 kon worden vastgesteld dat de missie en doelstelling van het FSC hun gelding en zeggingskracht niet verloren hebben en dat voor de voortzetting van het FSC in beperkte mate financiën beschikbaar waren voor een zekere periode na 2017. Studie en vorming in de franciscaanse theologie, geschiedenis en spiritualiteit dienen naar het oordeel van het FSC op academisch niveau voortgezet te worden. Hiertoe zijn in financiële en materiële zin ook mogelijkheden ontstaan door het gevoerde bestuursbeleid van het FSC en het financiële beleid van het Steunfonds FSC in de afgelopen jaren. Het FSC heeft anders dan bij de start van het Steunfonds was verondersteld een uiterst restrictief beleid gevoerd ter zake van het aannemen van personeel. Het FSC heeft ook uit verschillende andere bronnen 'eigen' inkomsten verworven. Het bestuur maakt in dit verband met grote dank en erkentelijkheid melding van de steun die het FSC krachtens oude en nieuwe afspraken met *Tilburg School of Catholic Theology* van *Tilburg University* ontvangt. Voor haar ontwikkeling levert het FSC zijn bijdrage in wetenschappelijk onderzoek en academisch onderwijs. Aldus is aan het eind van 2018 te constateren dat bij ongewijzigd beleid van het FSC en de Stichting Steunfonds FSC de financiering voor de jaren 2019-2024 gewaarborgd is, ofschoon absolute garanties niet zijn te geven. Voor die jaren mag verwacht mag worden dat het evenwicht tussen jaarlijkse kosten en opbrengsten behouden blijft.

Overlijden Jan Sloot

Op 23 mei 2017 overleed Jan Sloot op 81-jarige leeftijd. Jan was betrokken bij de oprichting van het FSC in 1984, schreef in 2010 een korte geschiedenis van het FSC "*Al had je alle kennis...*" en is tot aan zijn dood nauw betrokken geweest bij het reilen en zeilen van het studiecentrum in de functie van toegevoegd stafid.

Afscheid Prof. Dr. G.P. Freeman

Op 17 juli 2018 bereikte professor Gerard Pieter Freeman, bijzonder hoogleraar Franciscaanse spiritualiteit, theologie en geschiedenis aan *Tilburg University*, de pensioengerechtigde leeftijd. Op 30 en 31 augustus 2018 werd zijn afscheid gemarkeerd met een congres in Utrecht en Tilburg '*Volg de liefde*'. Dit congres werd op 31 augustus afgesloten met het afscheidscollege van Gerard Pieter over lessen voor leiderschap uit het leven van Clara van Assisi '*Met snelle stap en lichte tred: Clara's leiderschap*.' Twee decennia had Gerard Pieter de bijzondere FSC-leerstoel bekleed. Van zijn aantreden in 1998 tot aan zijn pensionering was hij verbonden aan het FSC, waarvan de eerste 16 jaar als directeur. In deze laatste hoedanigheid was hij in 2014 opgevolgd door Dr. Willem Marie Speelman. De benoeming van de nieuwe hoogleraar op de bijzondere leerstoel, de derde na de hoogleraren Gerard Pieter Freeman en Theo Zweerman valt in de loop van 2019 te verwachten.

Bestuur

In 2017 trad Hans Vermeer bij het einde van zijn zittingsperiode terug uit het FSC-bestuur en dus ook als penningmeester van het FSC. Hij werd in hetzelfde jaar als bestuurslid opgevolgd

door Kees van den Muijsenberg ofm cap. In de vacature van penningmeester werd eerst in 2019 voorzien toen Wim Pot ofm als lid tot het bestuur toetrad en de functie van penningmeester op zich nam. Ad interim werd de functie van penningmeester vervuld door de voorzitter van het Stichtingsbestuur. Wegens het bereiken van zijn pensioengerechtigde leeftijd kwam op 31 december 2018 het bestuurslidmaatschap van Prof. Dr. G.A.F. Hellemans, hoogleraar godsdienstsociologie aan de TST. Per 1 januari 2019 werd hij opgevolgd door Prof. Dr. A.L.H.M. van Wieringen, hoogleraar Oude Testament aan de TST.

In zijn periodieke vergaderingen bespreekt het bestuur plannen voor en resultaten van het onderzoek en onderwijsprogramma's in de franciscaanse spiritualiteit, theologie en geschiedenis alsmede de activiteiten op het gebied van de maatschappelijke dienstverlening van de stafleden; publicaties en lezingen van de stafleden krijgen eveneens bestuurlijke aandacht.

Het bestuur legt u deze brochure gaarne voor in de verwachting dat kennisname ervan uw belangstelling voor het Franciscaans Studiecentrum opwekt en uw betrokkenheid verstrekt.

Utrecht, najaar 2019

Het bestuur van het Franciscaans Studiecentrum,

Dr. E.P. de Jong,
voorzitter

1. Organisatie

Het bestuur

De samenstelling van het bestuur was in de verslagperiode als volgt:

- Dr. E.P. de Jong, voorzitter
- Vacant, penningmeester
- Vacant, secretaris
- Dr. J.G.J. van den Eijnden ofm, vanuit de minderbroeders franciscanen
- Zr. drs. A. Martens, franciscanes van Etten
- Drs. A. Jansen ofm, minderbroeder vanuit de Vlaamse custodie
- Br. C. Van den Muijsenberg ofmcap, vanuit de minderbroeders kapucijnen
- Br. M. Van Kooten ofmconv, vanuit de minderbroeders conventuelen
- Prof.dr. G.A.F. Hellemans, vanwege *Tilburg School of Catholic Theology* (TST)

De staf

De staf bestaat uit de volgende leden:

- Prof.dr. Gerard Pieter Freeman, bijzonder hoogleraar aan de TST (0.4 fte) en stafmedewerker van het FSC (0.6 fte). Hij is lid van het departement Bijbelwetenschap en Kerkgeschiedenis van de TST.
- Dr. Willem Marie Speelman (1.0 fte), directeur van het FSC, lid van het departement Praktische Theologie en Religiewetenschappen van de TST.
- Dr. Krijn Pansters (1.0 fte), stafmedewerker, lid van het departement Bijbelwetenschap en Kerkgeschiedenis van de TST.
- Drs. Jan Sloot (†), staflid, deed onderzoek naar de ontwikkelingen in het religieuze leven, en nam deel aan de stafvergaderingen; hij stierf op 23 mei 2017 aan de gevolgen van alvleesklierkanker.

In november 2016 overleed oud-bestuurslid Will van de Ven.

Op 31 oktober 2017 werd met een lunch afscheid genomen van onze penningmeester Hans Vermeer.

G.P. Freeman is in 2018 een aantal weken op ziekteverlof geweest. Op 17 juli 2018 ging hij met emeritaat. Bij gelegenheid van zijn afscheid organiseerde het FSC een tweedaags congres *Volg de Liefde. Leiderschap in het licht van Franciscus en Clara van Assisi* (Utrecht en Tilburg, 30-31 augustus 2018).

Het bestuur werkt i.s.m. de TST aan zijn opvolging.

Het project 'Toekomst FSC'

De oorspronkelijke taak van het FSC was om de franciscaanse spiritualiteit op de universiteit aanwezig te laten zijn in onderzoek en onderwijs, en zo een eigen franciscaanse inbreng te garanderen. Het in februari 2011 ingezette project 'Toekomst FSC' is gericht op een drievoudige doelgroep: academie, achterban en samenleving, en probeert actuele thema's in franciscaans perspectief te beschouwen.

In 2017-2018 zijn de volgende actiepunten van het project *Toekomst FSC* gerealiseerd:

- Nederlands- en Engelstalige boeken en artikelen over duurzaamheid (K. Pansters), zorg (W.M. Speelman), leiderschap (G.P. Freeman, W.M. Speelman, K. Pansters) en armoede (K. Pansters, G.P. Freeman, W.M. Speelman)
- vernieuwing website www.franciscaans-studiecentrum.nl
- de contacten met personen en organisaties op de vier werkvelden zijn versterkt
- contacten met andere spirituele instituten, onder meer door de gezamenlijke organisatie van studiedagen
- versteviging van contacten met de TST, de TiU en internationale onderzoeksinstituten
- de organisatie van een studiedag over spiritualiteit van alledag (10 maart 2018) en een congres over leiderschap (30-31 augustus 2018)
- halfjaarlijkse planning, urenbegroting en evaluatie vaste stafmedewerkers
- lancering van het project *Kenniskring Franciscaans Studiecentrum* onder de projecttitel *Franciscaans Forum* (www.franciscaansforum.org)
- ontwikkeling van een *Visiestuk FSC na 2018*, waarin een beleidsplan van 2018 tot 2028 is uitgewerkt.

Contacten met de franciscaanse achterban

Op verzoek van de Franciscaanse Beweging actualiseerde G.P. Freeman zijn reisgids *Umbrië in de voetsporen van Franciscus*; de vijfde druk verscheen in april 2017.

W.M. Speelman heeft in de verslagperiode de contacten verstevigd met de minderbroeders franciscanen, de minderbroeders conventuelen, de minderbroeders kapucijnen, onder meer door het begeleiden van bezinningsdagen; verder heeft hij enkele keren de franciscanen en de kapucijnen in Vlaanderen bezocht. Hij werkte ondermeer mee met de opzet van het belevingscentrum in Meersel-Dreef, dat in 2019 van start is gegaan. Hij heeft bezinningsdagen en retraites begeleid van de franciscanessen in Dongen, Oirschot, Etten-Leur en Roosendaal.

W.M. Speelman heeft samen met de Franciscaanse Beweging een studiedag georganiseerd: *Wat leeft er? Alledaagse Franciscaanse Spiritualiteit* (10 maart 2018). Ook sprak hij op een inspiratiemiddag en op de Pinkstervoettocht, en gaf hij lezingen voor custodieën van de FB.

W.M. Speelman begeleidde enkele bezinningsdagen bij de OFS. In opdracht van de OFS Nederland heeft W.M. Speelman een nieuwe kadercursus *Franciscaans Leraarschap* opgezet, die in februari 2018 van start is gegaan. Zowel G.P. Freeman, W.M. Speelman als K. Pansters doceerden meerdere malen in deze cursus.

K. Pansters begeleidde de Amerikaanse franciscaan Kyle Haden tijdens zijn vijfdaags bezoek aan Nederland.

Contacten met de TiU, TST, Luce en museum Catharijnenconvent

In de periode 2017-2018 zijn de stafmedewerkers voor zes maanden tijdelijk gedetacheerd geweest aan de TST. K. Pansters is daarnaast ook voor 0,2 fte gedetacheerd i.v.m. met zijn onderzoeksaanvraag.

W.M. Speelman werkte mee aan twee gezamenlijke projecten van de TST: *Modellen van Leraarschap* (Utrechtse Studies XIX) en *The Apostle's Creed: He Descended into Hell* (Brill, 2018). In 2018 is W.M. Speelman benoemd tot voorzitter van de Opleidingscommissie van de TST.

W.M. Speelman is toegetreten tot de *Research Collaboration Group* van het *Case Studie Project* van de TST i.s.m. de PThU.

W.M. Speelman gaf een inleiding over Franciscus en de Schrift in het kader van een Luce-activiteit. Hij organiseerde i.s.m. Luce op 16 maart 2018 de studiemiddag *De liefde achterna* n.a.v. het verschijnen van het gelijknamige boek. Hij werkte mee aan een bundel van Luce: *Helende zorg. Een geïnspireerd perspectief op gezondheid en zorg*, dat in 2019 bij Berne Media is verschenen.

W.M. Speelman gaf een lezing op de *Night University* van de *Academic Forum* (TiU) op 4 oktober 2018.

K. Pansters gaf een gastcollege bij Luce over *Lectio divina: Clara van Assisi* op 16 November 2017. Hij overlegde met dr. Arnold Smeets over verdere samenwerking tussen FSC en Luce en stelde een lijst met mogelijke thema's op. Hij organiseerde samen met Luce het symposium 'Goed leven, goed doen' aan de TST te Utrecht in februari. Hij gaf twee gastcolleges voor Luce: *Constructieve mystiek: bouwen voor/aan de ziel*. Museum Catharijnenconvent, Utrecht, 9 augustus 2018; en *Middeleeuwse miniaturen: kijken in de ziel*. Museum Catharijnenconvent, Utrecht, 8 mei 2018.

Contact met de Universiteitsbibliotheek van de Universiteit van Utrecht

Het FSC draagt bij aan de aanschaf en het onderhoud van de Franciscaanse Bibliotheek van de collectie Thomaasse (Universiteitsbibliotheek Utrecht), en stelt daarvoor jaarlijks € 2630 beschikbaar.

Krijn Pansters leverde de jaarlijkse wensenlijst van het FSC aan de UB.

Contacten met zusterinstituten

W.M. Speelman heeft in samenwerking met Elisabeth Hense en Christoph Huebenthal van de Radboud Universiteit Nijmegen de redactie gevoerd over de congresbundel *The Quest for Quality of Life*, dat in 2017 bij Aschendorff Verlag verscheen.

Hij gaf op 12 december 2018 een lezing voor het TBI in Nijmegen over Franciscaanse Waarden in de Zorg.

K. Pansters nam deel aan het halfjaarlijkse overleg van de *Werkgroep Overleg Instituten* van de KNR.

Hij organiseerde samen met Prof. Daniela Müller van de Radboud Universiteit de Annual Conference van de *Internationale Gesellschaft für Theologische Mediävistik* in juni 2017 te Nijmegen met als titel: 'Zwischen Devotio und Dissidenz. Frömmigkeitskonzepte im Spannungsfeld von Individuum und Institution'.

Hij was in de verslagperiode geassocieerd onderzoeker aan de Onderzoekseenheid Geschiedenis van Kerk en Theologie aan de KU Leuven.

Internationale contacten

In de verslagperiode was G.P. Freeman lid van de raad van bestuur van het *Collegium sancti Bonaventurae – International Center for Franciscan studies and research* in Rome.

De samenwerking met de *Fachstelle Franziskanische Forschung* in Munster is voortgezet, en resulteerde in de uitgave van de bundel *Poverty as Problem and as Path* (2017). Er zijn weer plannen voor een nieuw gezamenlijk project.

Krijn Pansters werd benoemd tot voorzitter van de *International Society for the Study of Medieval Theology* (IGTM).

Hij organiseerde samen met Dr. Magdalena Bieniak-Nowak het Annual Conference van de *Internationale Gesellschaft für Theologische Mediävistik* getiteld 'The Pursuit of Wisdom' in Krakau, Polen (2-6 september 2018).

Hij organiseerde een sessie over Bonaventura op het *International Medieval Congress* te Leeds (2 juli 2018).

2. Onderzoek

G.P. Freeman continueerde in het kader van het thema **leiderschap** zijn onderzoek naar de regels voor clarissen in de dertiende eeuw. Dit resulteerde in twee publicaties. Verder schreef hij zijn afscheidsrede over Clara's leiderschap.

In zijn onderzoek *Spirituality as Care and Solitude* combineert **W.M. Speelman** zijn twee topics – narratieve methode en lichamelijke spiritualiteit. In dit onderzoek wordt een franciscaans antwoord gezocht op vragen die er in de wereld van de **zorg** leven. Een eerste uitwerking was narratief onderzoek naar spiritualiteit in fysiotherapeutische casussen, i.s.m. onderzoekers in de fysiotherapie, dat in 2018 verscheen in *Disability and Rehabilitation*. Ook schreef hij over zorg in de mede door hemzelf geredigeerde congresbundel *The Quest for Quality of Life. Approaches, concepts and images with a special focus on The Netherlands*, over de rol van spiritualiteit in het hedendaagse maatschappelijke veld, die in 2017 bij Aschendorff verscheen.

In het kader van het thema **armoede** voerde W.M. Speelman mede de redactie van de tweetalige congresbundel *Poverty: As Problem And As Path / Armut: Als Problem Und Als Weg* die in 2017 zowel bij Aschendorff als bij het Franciscan Institute verscheen. Verder sprak hij op een armoedecongres in Salzburg over *Usus pauper* en de franciscaanse visie op armoede (gepubliceerd in *Palgrave Communications*).

In het kader van het thema **leiderschap** schreef W.M. Speelman het publieksboek *De Liefde Achterna. Leefregels van Franciscus* (Meinema 2018). Verder sprak hij op een congres over broederschap in Straatsburg.

In *Spiritual Morality: The New Orders and the Virtues, 1000-1300* doet **K. Pansters** onderzoek naar spirituele kernthema's in de franciscaanse theologie in vergelijking met die van andere laat-middeleeuwse orden, met bijzondere aandacht voor het functioneren van deze thema's in de vroege ontwikkeling van de orde. Het project valt thematisch binnen het TST-onderzoeksprogramma *Christelijke identiteit in een plurale context*. Dit onderzoek werd afgerond in januari 2019.

Hij publiceerde *Spirituele ethiek: franciscaanse perspectieven*, dat in 2017 verscheen.

In het kader van het thema **duurzaamheid** schreef K. Pansters het onderzoeksvorstel *Virtue: Moral Excellence in Ethics, Economy, and Ecology* (969.000 euro). Het voorstel werd helaas afgewezen.

Hij schreef tevens de projectaanvraag *Kenniskring Franciscaans Studiecentrum* in bij KNR Projecten in Nederland, Den Bosch (€50.000). Het project werd toegekend. In de verslagperiode schreef hij de subsidie-aanvraag *Moral Conversion: From Bad to Good* voor de European Research Council (1.800.000 euro). De aanvraag werd in 2019 afgewezen.

J. Sloot ging in de verslagperiode verder met zijn onderzoek naar de ontwikkeling van vrouwelijke religieuze ordes. Hij richtte zich met name op de ontwikkelingen bij de Nederlandse clarissen. De veranderingen die zich daar hebben voorgedaan waren mede het gevolg van het bezinningsproces dat door de zusters zelf was begonnen en door de minderbroeders werd gestimuleerd door de cursus theologie.

3. Onderwijs

De colleges die het FSC verzorgde waren:

BA Inleiding spiritualiteit

Het FSC verzorgt het bachelorcollege *Inleiding in de spiritualiteit* (3 ECTS). Dit college wordt aan de eerstejaars zowel in Utrecht als in Tilburg aangeboden. In de verslagperiode werd het college in Utrecht verzorgd door G.P. Freeman en Krijn Pansters (12 studenten in 2017; 13 in 2018), en in Tilburg door W.M. Speelman (5 studenten in 2017; 4 in 2018).

BA Spiritualiteit op Fontys Hogeschool

De Bachelor-cursus Spiritualiteit en bronnen aan Fontys Hogeschool voor Theologie en Levensbeschouwing (FHTL) (5 ECTS) werd vanaf 2010 door G.P. Freeman verzorgd. In 2017 waren er 14 studenten. Wegens veranderingen in het onderwijsprogramma beëindigde de Hogeschool begin 2018 de samenwerking met het FSC.

MA-ULO Jongerencultuur en spiritualiteit

In het kader van de Universitaire Lerarenopleiding verzorgde W.M. Speelman met M.C. van Dijk het vak *Jongerencultuur en spiritualiteit* (6 ECTS): in 2017 namen 4 en in 2018 5 studenten deel aan deze cursus.

MA Mystagogie en spiritualiteit

In 2018 gaf W.M. Speelman samen met J. Pieper het mastercollege *Mystagogie en spiritualiteit* (6 studenten).

MA keuzevak Franciscaanse spiritualiteit

De academische mastercursus Franciscaanse spiritualiteit *Het goede leven: franciscaanse spiritualiteit over duurzaamheid, zorg en leiderschap* (6 ECTS) is een tweejaarlijkse cursus. In 2018 is de cursus gevolgd door 7 studenten.

MA Leefregels

In de mastercursus *Leefregels* (6 ECTS) worden religieuze regels in het verleden en religieuze bewegingen uit het heden behandeld. G.P. Freeman gaf dit college in 2017 aan vier studenten, en in 2018 aan twee.

MA Colleges Lichamelijke Spiritualiteit

In het kader van de pastorale vorming van theologiestudenten verzorgt W.M. Speelman ieder jaar tweemaal een dag over Lichamelijke Spiritualiteit in Utrecht en in Tilburg (in 2017 waren er 3, in 2018 6 studenten).

MA European history

K. Pansters verzorgde een seminar *European History: Politics and Culture* bij de opleiding *Liberal Arts and Sciences* aan de TiU.

Scriptie- en promotiebegeleiding

W.M. Speelman was

- beoordelaar van de BA thesis *Muziek in de liturgie volgens Augustinus en Schopenhauer* van Reinoud Eeckhout (16 augustus 2017, cum laude)
- beoordelaar van de MA thesis *De derde week van de geestelijke oefeningen van Sint Ignatius van Loyola (1491-1556)* door Karin Benoist (21 augustus 2017).
- beoordelaar van de MA thesis *Persoonlijke groei door zingeving en herstel van het levensverhaal. Een theologisch- en wijsgerig-hermeneutisch perspectief op de rol van levensverhaal en zingeving bij de integratie van verlies in het kader van het hersteldenken in de GGZ* van Bernice Brijan (26 maart 2018, cum laude)
- beoordelaar van de MA thesis *Ignatius, Marc Desmet sj en spirituele zorg? Onderzoek naar werk van palliatief arts en jezuïet Marc Desmet als ignatiaanse bijdrage aan de vorming van zorgverleners in de palliatieve zorg op het gebied van spirituele zorg* van Roos Mulder (26 april 2018)
- eerste begeleider van de MA thesis *Het luistert nauw: Onderzoek naar aanraking in het pastoraat en de mogelijke bijdrage van haptonomie daaraan* van Gerarda van Mourik (29 augustus 2018, cum laude).
- lid van de promotie commissie van Junxiao (Jenny) Bai, die op 20 december 2017 promoveerde op het proefschrift *The Beauty of God in the Numerical Order*.

K. Pansters was

- beoordelaar van de BA thesis *The Silk Road in the Mongol Era* van Wouter Jan de Graaf (29 juni 2018).
- lid van de beoordelingscommissie van een promovendus aan de Universiteit van Amsterdam (anoniem: statutair bepaald)
- *external reviewer* van een projectaanvraag bij *Netherlands Institute for Advanced Study* (NIAS) (22 augustus 2018).
- lid van de promotie-commissie van Ine Kiekens aan de Universiteit van Antwerpen (21 juni 2018).

Gastcolleges

In het voorjaar van 2018 gaven W.M. Speelman en K. Pansters de Masterseminar *Systematische Religiewetenschappen: Franciscaanse Spiritualiteit* aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

K. Pansters werd aan *Tilburg University College* voor de opleiding *Liberal Arts and Sciences* benoemd tot 'coördinator middeleeuwen' van het college 'European History:

Politics and Culture'. Hij coördineerde de 5 docenten, gaf het hoorcollege, en nam één van de werkcolleges voor zijn rekening.

Studiedagen

Op 10 maart 2018 hield het FSC ism de Franciscaanse Beweging een studiedag *Wat speelt er? Over alledaagse franciscaanse spiritualiteit* bij gelegenheid van het 100 jarig bestaan van het tijdschrift *Franciscaans Leven*. Deze studiedag, waaraan meer dan 80 mensen deelnamen, vond plaats in Den Bosch.

Op 30 en 31 augustus hield het FSC een tweedaagse congres bij het afscheid van G.P. Freeman, getiteld *Volg de Liefde! Leiderschap in het licht van Franciscus en Clara van Assisi*. De ene dag in het auditorium van het Catharijneconvent in Utrecht, de andere dag in de Universiteit van Tilburg. Voor de donderdag hadden zich 76 en voor de vrijdag 85 deelnemers aangemeld.

Cursussen

In de cursus 'Franciscaans Leraarschap' heeft W.M. Speelman opgetreden als cursusmanager, samen met coördinator Kees Zwart. G.P Freeman gaf de cursus *Biografische bronnen 1 & 2* (Nijmegen 10 februari 2018). W.M. Speelman gaf de cursussen *De Regel van Franciscus* (Nijmegen, 9 februari 2018) en *Biografische bronnen 3 & 4* (Megen, 17 november 2018). K. Pansters gaf de cursussen *Geschiedenis & Bonaventura* (Megen 21 april 2018) en *Franciscaanse spiritualiteit & Leiderschap* (Megen 15 september 2018).

W.M. Speelman gaf retraites over het Zonnelied aan de zusters Franciscanessen Mariadal (Roosendaal, 29 mei-2 juni) en de zusters Franciscanessen (Etten-Leur, 25-28 september)

Eigen vorming

Ter versterking van het plan Toekomst FSC is subsidie aangevraagd bij PiN van € 50.000 voor het volgen van een cursus projectmanagement. De aanvraag is toegewezen voor € 40.000. W.M. Speelman en K. Pansters hebben deze cursus met goed gevolg afgelegd.

K. Pansters behaalde in 2017 zijn Post Bachelor Project Management aan de Hogeschool NCOI; zijn *Nihil Obstat (Missio Canonica)* van de Congregatie voor de Katholieke Opvoeding te Rome; en zijn *STL (Sacrae Theologiae Licentia)* aan de KU Leuven. Hij behaalde zijn Master voor de opleiding Leraar Geschiedenis en Staatsinrichting aan de Radboud Docenten Academie.

Hij behaalde zijn Post Bachelor Onderwijsmanagement aan de Hogeschool NCOI.

Dienstverlening

De taak zich te profileren door diensten te verlenen buiten de academische wereld en zo het draagvlak te versterken, wordt door de staf van het FSC voornamelijk vervuld door middel van lezingen, workshops en bezinningsdagen. Er kwamen vragen van parochies, protestantse gemeenten en religieuze gemeenschappen.

Lidmaatschappen en vertegenwoordiging

G.P. Freeman is lid van de *Società internazionale di studi francescani* en van het college van toezicht van de Franciscus Xaverius leerstoel van de TiU, en lid van de raad van bestuur van het *Collegium sancti Bonaventurae – International Center for Franciscan studies and research* in Rome.

W.M. Speelman is redactielid van *Franciscaans Leven*, lid van het *Thijmgenootschap*, afdeling Katholieke Theologie en van de *European Society for Catholic Theology*.

K. Pansters is redactielid van *Franciscan Studies* en *The Medieval Low Countries*, en is lid van de redactieraad van *Studia Cartusiana*. Hij vertegenwoordigt het FSC in de *Werkgroep Overleg Instituten* van de Konferentie Nederlandse Religieuzen, en was tot 2018 bij het *Oikos*-overleg over duurzaamheid. Hij was tot 2018 secretaris en is sindsdien voorzitter van de *Internationale Gesellschaft für Theologische Mediävistik*, lid van de *Medieval Academy of America* en lid van de hoofdredactie van de reeks *Middeleeuwse Monastieke Teksten*.

4. Publicaties

Onderstaande publicatielijst geeft inzicht in de wetenschappelijke resultaten van het onderzoek van het FSC.

Wetenschappelijk

G.P. Freeman, Gitter und Pforte. Die Instrumente der Klausur in den Damianitinnenregeln des 13. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung von San Damiano" in *Wissenschaft und Weisheit* 80 (2017) 255-288.

G.P. Freeman, Recto Assumpto Tramite (1253). A recovered papal letter, prohibiting the friars Minor to interfere with Clare's sisters, in *Archivum Franciscanum Historicum* 111 (2018), 377-423.

Recto assumpto tramite is een pauselijke brief uit mei 1253 waarvan eeuwenlang alleen een onbetrouwbare samenvatting bestond. Toen een Ierse claris een Engelse vertaling uit 1658 ontdekte, vroeg de hoofdredacteur van *AFH* de betrouwbaarheid te onderzoeken van deze tekst waarin de paus de minderbroeders verbiedt zich nog ooit met de clarissen te bemoeien. Vanuit de traditionele geschiedschrijving is dit een uiterst onverwacht verbod. Niettemin blijkt de tekst betrouwbaar.

G.P. Freeman, *Met snelle stap en lichte tred. Over het leiderschap van Clara van Assisi*. Rede in verkorte vorm uitgesproken bij gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar franciscaanse spiritualiteit, theologie en geschiedenis aan de universiteit van Tilburg op vrijdag 31 augustus 2018, 40 pp.

W.M. Speelman (red.), *The Quest for Quality of Life. Approaches, concepts and images with a special focus on The Netherlands* / onder redactie van Elisabeth Hense, Christoph Hübenthal, Willem Marie Speelman. Munster: Aschendorff, 2017, 202 pp.

W.M. Speelman, (met Ellen Oosting, Jaap Dronkers, Thomas Hoogeboom, Nico van Meeteren), Personal meaning in relation to daily functioning of a patient in physical therapy practice. Narratives of a patient, a family member and physical therapist, *Disability and Rehabilitation* (IDRE 1290153)

<http://dx.doi.org/10.1080/09638288.2017.1290153>

W.M. Speelman (met Ellen Oosting), Personal meaning: van narratieve analyse tot geestelijke zorg, in *Religie & Samenleving* 12, 2 (2017) 182-200.

De religieuze wortels van de medische zorg vertellen ons dat zorg ook altijd een manier is van omgaan met de oncontroleerbare kanten van het leven. En dat is precies wat de huidige medische zorg zo moeilijk vindt; omdat het zo persoonlijk en individueel is, en tegelijk moeilijk meetbaar en behandelbaar. Toch wordt men zich er steeds meer van bewust hoe belangrijk deze persoonlijke omgang met de eigen gekwettheid is. Het is vooral de geestelijk verzorger die zich kan bekwaamen in de persoonlijke begeleiding van deze dimensie van de zorg. Dit artikel onderzoekt hoe de individuele mens zijn of haar gekwettheid een plaats geeft in een verhaal, oftewel hoe hij of zij dit narratief verwerkt. Daarbij zijn verhalen van drie betrokkenen in een enkel zorgtraject geanalyseerd: de patiënt, de fysiotherapeut en de mantelzorger. Zo wordt zichtbaar hoe de betrokkenen leren vertrouwen op motiverende krachten, hoe zij toerustende krachten verzamelen, en waarden realiseren: zo vormen zij een controleerbare realiteit om in een (voor hen zelf) zinvol verhaal. De dochter en de therapeut zijn erop gericht om, naast de

reguliere zorg, de patiënt ook hierbij te helpen.

- W.M. Speelman, Half Her Knee. Description of the Spiritual Dimension of a Physiotherapeutic Case, in E. Hense, Ch. Hübenthal, W.M. Speelman (eds.), *The Quest for Quality of Life. Approaches, concepts and images with a special focus on the Netherlands*, Munster: Aschendorff, 2017, p. 79-93.
- W.M. Speelman (red.), *Poverty: As Problem And As Path / Armut: Als Problem Und Als Weg* / edited by W.M. Speelman, A. Hilsebein, B. Schmiess, Th. Schimmel. Munster / St. Bonaventure: Aschendorff / Franciscan Institute Publications, 2017, 500 pp.
- W.M. Speelman, How Low Can You Go? Christ's Descent into Hell as a Motif in Franciscan Spirituality, in M. Sarot, A. van Wieringen (eds), *The Apostle's Creed: He Descended into Hell*. (Studies in Theology and Religion; 24). Leiden: Brill, 2018, pp. 115-133
- W.M. Speelman, The Dream of Pope Francis of a Poor Church for the Poor, in W.M. Speelman, A. Hilsebein, B. Schmiess, Th. Schimmel (eds.), *Poverty: As Problem And As Path / Armut: Als Problem Und Als Weg*. Munster: Aschendorff / St. Bonaventure: Franciscan Institute Publications, 2017, pp. 405-422.
- W.M. Speelman, Verhalen verbinden. Spiritualiteit *in actu* en de rol van de geestelijke verzorger, *Tijdschrift voor Geestelijke Verzorging* 20, 88 (2017) 13-21
- W.M. Speelman, Spirituality of the Incarnation, in *Studies in Spirituality* 27 (2017) 143-162. doi: 10.2143/SIS.27.0.3254100
- W.M. Speelman, Franciscus van Assisi: leraar op de wijze van een leerling, in A. van Wieringen, B. Koet (red.), *Modellen van Leraarschap: van Jesaja tot Bioshock*. (Utrechtse Studies XIX). Almere: Parthenon, 2017, pp. 167-188.
- W.M. Speelman, De albeweger die nooit iets zegt. De betekenis van muziek in het geloof, in *Handelingen. Tijdschrift voor Praktische Theologie en Religiewetenschap* 44, 4 (2017) 7-15.
- W.M. Speelman, The Franciscan Usus Pauper. Using poverty to put life in the perspective of plenitude, in *Palgrave Communications*, Volume 4, Article number: 77 (2018) <https://www.nature.com/articles/s41599-018-0134-4>

In het algemeen wordt armoede louter benaderd als een probleem. Maar armoede is ook altijd een spirituele levensvorm geweest, waarin armoede benaderd werd als mysterie met het oog op het volmaakte leven. Leren luisteren naar dit religieuze verhaal, met name van Franciscus, kan relevante tactieken opleveren om de vloek van de armoede om te vormen tot een zegen. Het verhaal van Franciscus en de armoede is uiteen te leggen in vier momenten: de val is armoede, de roep van de armoede ('neem niets mee voor onderweg'), de ontmoeting met armen, en de armoede als missie ('leven zonder bezit'). In deze missie bleken juist de minderbroeders effectief in de pastorale zorg voor de armen, omdat zij wisten wat mensen echt nodig hebben en de armoede niet verheerlijken. Zij ontwikkelden het concept van de *usus pauper* als een leven dat goed afgestemd is op wat deze mensen nodig heeft, en niet wat hij zou willen.

- W.M. Speelman, Brother Sun, Sister Moon: Franciscan Identity as a Brotherhood of Virtues, in *ET Studies*, 9:2 (2018) 273-288
- W.M. Speelman, Fruit de la terre et du travail humain: une lecture esthétique de Sacrosanctum Concilium, in Ângelo Cardita (dir.), *Désirs de réforme. Relectures de la Constitution conciliaire sur la liturgie*. Presses de l'Université de Montréal, 2018, pp. 247-262.

- K. Pansters, 'The Choice of De-Ownership and the Ownership of Virtue: A Franciscan Perspective', in: E. Hense, W.M. Speelman et al (eds.), *The Quest for Quality of Life*. Münster: Aschendorff, 2017), 97-119.
- K. Pansters, *Spiritual Morality: The Religious Orders and the Virtues in Medieval Europe, 1050-1300* (Louvain: diss. Catholic University, 2018), 238 pp.

Vakwetenschappelijk

- G.P. Freeman, Waken voor de vrede. Franciscus' vredesinzet toen en nu, in M. Kalsky & H. Murre-van den Berg (red.), *De prijs van de vrede: geweldloosheid in een gewelddadige wereld?*, Heeswijk 2017, 91-103.
- G.P. Freeman, Umbrië. In de voetsporen van Franciscus, vijfde geactualiseerde druk, Valkhof Nijmegen 2017, 238 pp.

- W.M. Speelman, De volmaaktheid van het vrouwelijke, in *Franciscaans Leven* jr. 99, nr. 4 (2016) 234-241.

Hoewel Clara van Assisi zichzelf *famula* en *ancilla* (dienares) noemt, in plaats van *virgo* (maagd), wordt van haar getuigd dat zij maagd is, altijd maagd gebleven is (1Get 2, 3Get 2, 12Get 1), en dat haar maagdelijkheid deel is van haar heiligheid (12Get 6). Maagdelijkheid is een vrouwelijke spiritualiteit. Mannelijke spiritualiteit kent de kuisheid, maar legt de nadruk meer op de kracht (*virtus* komt van *vir*, man) kuis te blijven, dan op de maagdelijkheid zelf. Maagdelijkheid is echter meer dan een 'ongeschonden' staat: een zachte kracht die sterk is als de dood. Bij vrouwelijk spiritualiteit speelt de verhouding tot het model Maria en het antimodel Eva: twee moeders van wie er maar één maagd is gebleven. Maagdelijkheid is een vrouwelijke vorm van leven in de volmaaktheid van het evangelie. En bij Clara is zij nauw verbonden met de armoede.

- W.M. Speelman, Geef ons heden ons dagelijks brood. Een Franciscaanse visie op de broodbede in het Onzevader, in *Communio* (2017) 1, 67-80.
- W.M. Speelman, Wat gebeurt er in het Zonnelied? En als je het zingt?, in *Franciscaans Leven* jr. 100, nr. 1 (2017) 15-22.
- W.M. Speelman, De oproep tot lof en boete, in *Franciscaans Leven* jr. 100, nr. 4 (2017) 134-139.
- W.M. Speelman, De prijs van water. Het zevende vers van het Zonnelied, in *Franciscaans Leven* 100, nr. 6 (2017) 195-200.
- W.M. Speelman, Franciscus van Assisi, *De liefde achterna. Leefregels van Franciscus / bezorgd door Willem Marie Speelman*. Utrecht: Meinema, 2018, 144 pp.

In dit boek worden de Regel van de minderbroeders in de voorlopige en in de definitieve redactie, toegevoegd met het Testament zo gepresenteerd dat zij relevant voor het individuele leven in deze tijd. In de inleiding wordt het kader geschetst van het leven volgens een Regel, meer bepaald de wijze waarop Franciscus dat ontwikkelde. Dan worden de regels op de linker bladspiegel vers voor vers gepresenteerd, en op de rechter bladspiegel van actualiserend commentaar voorzien. Daarbij is ook steeds aandacht voor de ontstaansgeschiedenis van de regel en het betreffende vers. Tot slot wordt in het nawoord een interpretatiemodel gepresenteerd.

- W.M. Speelman, De franciscaanse *usus pauper* als toegangspoort naar een menselijke economie, in *Franciscaans Leven* jr. 101, nr. 1 (2018) 80-88.
- W.M. Speelman, Armoede en deugd: een franciscaanse visie, in Roland Tinnevelt (red.), *De verschillende gezichten van armoede*. Nijmegen: Valkhof, 2018, 185-206 (=Annalen van het Thijmgenootschap jr. 107 (2018), afl. 1)
- W.M. Speelman, Het sterven van Franciscus, in *Franciscaans Leven* 101:5 (2018) 226-237.

K. Pansters, 'Veertig jaar vertaling Franciscaanse geschriften: 1976-2016', in *Franciscaans Leven*, 100 (2017) 130-132.

K. Pansters, *Spirituele ethiek. Franciscaanse perspectieven* (Eindhoven: Damon, 2017).

Spirituele ethiek is de betrokkenheid op het goede, beschouwd als een systeem van betrekkingen tussen God, mens en gemeenschap. Het fenomeen wordt hier verkend vanuit verschillende invalshoeken, om te komen tot een beter verstaan van hoe ethiek zich – als 'levensrichting' en 'levensinrichting' – manifesteert in haar spirituele gedaante. Daarbij is Spirituele ethiek verrijkt met franciscaanse perspectieven, om door middel van een verzameling richtinggevend inzichten over 'goed leven' en 'goed samenleven' de spirituele vormen van 'goed zijn' en 'goed doen' beter voor het voetlicht te brengen. Een experimenteel boek, bedoeld als blauwdruk voor spiritueel denken over de morele mogelijkheden van de mens.

K. Pansters, 'Verbonden. Het Zonnelied van Franciscus van Assisi', in: *Speling. Tijdschrift voor Bezinning* 70 (2018) 86-91.

K. Pansters, 'Een invloedrijk boek over de deugden', in: A. Dlabacova & R. Hofman (eds.), *De Moderne Devotie. Spiritualiteit en cultuur vanaf de late Middeleeuwen* (Zwolle 2018) 82-83.

K. Pansters, 'Franciscan Virtue Ethics', in: *Franciscan Connections/The Cord* 68 (2018) 22-26.

Dit artikel vult twee lacunes in de hedendaagse spiritualiteit en ethiek. Enerzijds wordt er veel geschreven over franciscaanse spiritualiteit maar weinig over de deugden zoals liefde en nederigheid die daarin zo centraal staan. Anderzijds wordt er veel geschreven over deugdeethiek maar wordt daarbij geen aandacht besteed aan de franciscaanse spiritualiteit. Door de behandeling van enkele teksten van Franciscus en Clara in de context van het hedendaagse spreken over deugden wordt de relevantie van de franciscaanse traditie voor de hedendaagse deugdenreflectie- en praktijk aangetoond.

Populair wetenschappelijk

G.P. Freeman, Heilige Franciscus van Assisi, in *Tijdschrift voor Verkondiging* 2017, nr. 5, 26-28 (overweging en suggesties voor een viering)

G.P. Freeman, Clara als inspiratie voor leiderschap, in *Franciscaans Maandblad* 47 (2017) 9, 6-7.

G.P. Freeman, Franciscus van Assisi als bron van inspiratie: gewoon het evangelie, in *Samen Kerk* (Bisdomblad Haarlem) 2017, 12-13

G.P. Freeman, Voorwoord, in B. Corveleyn & E. Luurtsema, *Clara's bron. Recepten voor eenvoudig leven en (h)eerlijk koken*, Berne 2017, 9789089721891, 9.

G.P. Freeman, Elisabeth van Thuringen, iemand die mensen blij maakte, in *Doortocht, orde van franciscaanse seculieren* 55, 5 (sep/okt 2018) 14-15.

G.P. Freeman, Elisabeth van Thuringen, over brood en rozen, in *Franciscaans Maandblad* 48, 9 (nov 2018) 8-9.

G.P. Freeman, "Vreemde vogels bij Franciscus" in *Klooster!* nr. 3, zomer 2018, 54-55.

W.M. Speelman, World Tourism Day - Duurzaam toerisme: een middel voor ontwikkeling, op www.katholiek.nl, 10 augustus 2017.

W.M. Speelman, Clara van Assisi en haar betekenis voor onze tijd, in *Doortocht* jrg. 54, 4 (2017) nr. pp. 5-7.

W.M. Speelman, De reis van Franciscus, in *SamenKerk*, 2 april 2018, pp. 34-35.

Boekrecensies:

K. Pansters, 'T. Keating, Open geest. Open hart. Basiswerk meditatief gebed (Antwerpen & Baarn 2017)', in *De Kovel* 56 (2018) 100-101.

K. Pansters, 'K. Blijlevens, Franciscus van Assisi. Leven in zijn spoor (Gent 2017)', in *Franciscaans leven* 101 (2018) 267-268.

K. Pansters, 'K. Salzer, Vaucelles Abbey: Social, Political, and Ecclesiastical Relationships in the Borderland Region of the Cambrésis, 1131-1300. Medieval Monastic Studies 2 (Turnhout 2017)', in *The Medieval Low Countries* 5 (2018) 259-262.

5. Lezingen

Academisch

G.P. Freeman, *Waken voor de vrede*, studiedag 'De prijs van de vrede' van de ordesinstituten van de Konferentie Nederlandse Religieuzen, Den Bosch 14 november 2017

G.P. Freeman, *Met snelle stap en lichte tred: Over het leiderschap van Clara van Assisi*. Rede bij gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar franciscaanse spiritualiteit, theologie en geschiedenis aan de universiteit van Tilburg, vrijdag 31 augustus 2018.

In deze lezing worden drie keer twee elementen van Clara's leiderschap besproken. 1) Wat betreft de overlevingskansen van de gemeenschap die ze leidt (voeding en veiligheid); 2) Wat betreft de interne verhoudingen (abdis zijn en geestelijke leiding geven) en 3) Wat betreft het krachtenveld waarin de gemeenschap opereert (de medezusters elders en de kerkelijke over). Drie conclusies: Clara geeft consequent de voorkeur aan personen boven dingen; ze is buitengewoon koersvast in wat ze wil en ze zorgt ervoor dat een zekere vrolijkheid en levensplezier in alle moeilijkheden door blijft klinken. In deze bijdrage vooral: a) aandacht voor de relatie met de minderbroeders, voor Clara een hartszaak; b) aandacht voor verschillende facetten van de interne verhoudingen omdat 'leiderschap' zich daar grotendeels afspeelt

W.M. Speelman, *Personal meaning in de fysiotherapeutische praktijk: een case report met een narratieve analyse*, Symposium Religie & Samenleving / Conferentie van de Commissie Wetenschap VGVZ i.s.m. UvH en TST: *Wat niet weg is is gezien: Religie en levensbeschouwing in publieke instellingen*, UvH, Utrecht, 7 juni 2017

W.M. Speelman, *'Brother Sun and Sister Moon'*. *Franciscan identity as a Brotherhood of Virtues*, ESCT congres, Straatsburg (30.8-1.9), 31 augustus 2017

In het algemeen wordt Franciscus van Assisi afgeschilderd als een eenzaam individu die voortdurend zijn spirituele ideeën moet verdedigen tegen de politieke machinaties van de Kerk. Maar Franciscus is geen moderne held, noch had hij een modern idee over het leven of over individualiteit. Door recente beschrijvingen van de ontwikkeling van het zelf – als een lichamelijk proces – in dialoog te brengen met oude beschrijvingen van de vorming van de broederschap – met name bij Thomas van Celano's levensbeschrijving – wordt zichtbaar hoe het zelf van Franciscus werd gevormd tot een gemeenschappelijke identiteit. Franciscus' zelf werd een broederschap. Het begint met het verliezen van zijn identiteit, die hij ontwikkelde toen hij opgroeide in zijn familie en zijn stad. Vervolgens keerde hij zich tot God, en tot de uitgestorvenen, om daar een nieuwe vorm van broederschap te ontmoeten, en uit die broederschap een nieuwe identiteit.

W.M. Speelman, *The Franciscan Usus Pauper: Poverty in the Perspective of Plenitude*. Congres Poverty and Religion, University of Salzburg, 21 september 2017

W.M. Speelman, *Ingaan op een vraag: spiritualiteit als een zorgproces*. Studiedag: Waar blijft het christendom? Utrecht 17 november, 2017

W.M. Speelman, *Waarom is de regel van de minderbroeders anders dan andere leefregels?* Symposium n.a.v. de verschijning van De liefde achterna, Utrecht, 16 maart 2018

W.M. Speelman, *De lezer van het Zonnelied*, Op studiedag *De lezer in teksten* bgv Oratie Archibald van Wieringen, TiU 23 maart 2018

W.M. Speelman, *Sicut Mater: Franciscus als leider*, op symposium *Volg De Liefde: leiderschap volgens Franciscus en Clara van Assisi*, 31 augustus 2018, Utrecht/Tilburg
W.M. Speelman, *Franciscus, patroon vanierendag*, Night University, 4 oktober 2018
W.M. Speelman, *Franciscaanse waarden in de zorg*, Spiritualiteit en Samenleving TBI, Nijmegen, 12 december 2018

- K. Pansters, *From the Viewpoint of Perfect Virtue: Bonaventurian Roots and Fruits of Moral Excellence*. Summer 2017 Conference 'Saint Bonaventure', St. Bonaventure, 13 juli 2017.
- K. Pansters, *Wat zou Franciscus doen? Richtinggevende inzichten over 'goed leven' en 'goed samenleven'*. Symposium 'Goed leven, goed doen', Franciscaans Studiecentrum & Luce, Utrecht, 2 februari 2018.
- K. Pansters, *Gott, Glauben, Gebet*. Brüggen, BIS, 28 februari 2018.
- K. Pansters, *Middeleeuwse miniaturen: kijken in de ziel*. Museum Catharijneconvent, Utrecht, 8 mei 2018.
- K. Pansters, *Moral and Spiritual Life: Bonaventure and his Virtues*. International Medieval Congress, Leeds (UK), 2 juli 2018.
- K. Pansters, *Constructieve mystiek: bouwen voor/aan de ziel*. Museum Catharijneconvent, Utrecht, 9 augustus 2018.
- K. Pansters, *Exemplarisch leiderschap*. Congres 'Volg de liefde! Tweedaags congres bij het afscheid van prof. dr. Gerard Pieter Freeman', Utrecht, 30 augustus 2018.

Nederigheid is een essentiële eigenschap van goed leiderschap. In haar boek *Divine Motivation Theory* zegt Linda Trinkaus Zagzebski dat de functie van een voorbeeldig mens is de referentie aan de 'goede persoon' of de 'praktisch wijze persoon' te verankeren zonder gebruik te maken van (al dan niet beschrijvende) concepten. En omgekeerd, als alle concepten binnen een ethische theorie gegrond zijn in een exemplarische persoon, dan worden verhalen over en beschrijvingen van die persoon moreel significant. Iets in die persoon maakt hem of haar goed en we hoeven slechts het voorbeeld te observeren om te leren wat de relevante eigenschappen zijn. Voor goed leiderschap moet daarom eerst gekeken worden naar goede leiders - vooraanstaande personen met voorbeeldige eigenschappen. Mijn pleidooi voor het beschrijven van exemplarische leiders om te komen tot goed leiderschap substantieer ik met enkele franciscaanse verhalen. Franciscus van Assisi toont op verschillende manieren aan een goede leider te zijn (indicatief leiderschap). Maar de wijze van Franciscus' leiderschap is naast aantoonend ook gebiedend (imperatief leiderschap). Hij doet dus niet alleen hoe het moet, maar zegt ook hoe het moet. De franciscaanse verhalen en bronnen laten zien hoe Franciscus zich door zijn nederigheid een exemplarische (maar niet onfeilbare) leider toont. Dit sluit aan bij bestaande theorieën zoals *Servant Leadership*.

- K. Pansters, *Eremitic Ethics: Wisdom From Behind Walls*. International Society for the Study of Medieval Theology (IGTM), Krakau (PL), 5 september 2018.

Overig

- G.P. Freeman, *Franciscus als bron van inspiratie*, International Christian Fellowship Utrecht, 1 september 2017
- G.P. Freeman, *Franciscus' Zonnelied* bij de presentatie van *Broederlief, zusterlief. Gedichten en schilderijen bij het Zonnelied van Franciscus van Assisi* (Ermelo 2017), Grote Kerk, Culemborg, 30 september 2017
- G.P. Freeman, *Clara's leiderschap*, Workshop Algemeen kapittel van de Franciscaanse Beweging, Den Bosch, 11 november 2017
- G.P. Freeman, *Hoe Clara ons tot inspiratie is*, bij de presentatie van B. Corveleyn en E. Luurtsema, *Clara's Bron*, Nijmegen, 26 november 2017
- G.P. Freeman, *Franciscus en de sultan*, Nederlandse afdeling van de Ridderorde van het H. Graf, Zeist, 3 februari 2018.
- G.P. Freeman, interview door Niels de Leeuw, *Wandelen met God. Een interview met Gerard Pieter Freeman ter gelegenheid van zijn emeritaat*, in *Franciscaans Maandblad* 48, # 6 (juli/aug. 2018) 4-5
- G.P. Freeman, *Franciscus van Assisi als inspiratie*, Rotary Arnhem, 22 oktober 2018
- G.P. Freeman, *De blijvende actualiteit van Franciscus' spiritualiteit*, Workshop Algemeen Kapittel van de Franciscaanse Beweging, Den Bosch, 10 november 2018
- G.P. Freeman, *Doorgeven en teruggeven in de franciscaanse spiritualiteit*, Vereniging van broeder Frans, Utrecht 24 november 2018P. Freeman, *Franciscus*, Rotary Club Arnhem, 22 oktober 2017.
- G.P. Freeman, workshop over de blijvende actualiteit van Franciscus' spiritualiteit, Algemeen Kapittel Franciscaanse Beweging, 10 november 2017.
- G.P. Freeman, Workshop over doorgeven en teruggeven in de franciscaanse spiritualiteit Vereniging van broeder Frans, 24 november 2017.
- W.M. Speelman, *Leerhuis Zie dat ik ben*, Johannescentrum Moezeldreef 400, Utrecht, 11 & 25 januari 2017.
- W.M. Speelman, *Franciscaans Spiritualiteit in een Pluralistische Geloofsgemeenschap*, Doetinchem, 19 januari 2017.
- W.M. Speelman, *Leven met Franciscus*, Custodie Utrecht, 6 februari 2017.
- W.M. Speelman, *Het Zonnelied als Laude*, lezing en workshop, Studiemiddag Zonnelied FB, Den Bosch, 11 februari 2017.
- W.M. Speelman, *Franciscus in een app*, Studiemiddag FB, Den Bosch, 15 februari 2017.
- W.M. Speelman, *Franciscus en de Schrift*, Luce, Utrecht, 16 februari 2017.
- W.M. Speelman, *Zie dat ik ben*, Nederlandse afdeling van de wereldgemeenschap voor Christelijke meditatie (WCCM), Oud-Katholieke Parochie Den Haag, 18 februari 2017.
- W.M. Speelman, *Over boete en loslaten*, Kapucijnen, Den Bosch, 1 maart 2017.
- W.M. Speelman, *Over Vasten*, Parochie Veghel, 15 maart 2017.
- W.M. Speelman, *Over Laudato si'*, Venlo, 29 maart 2017.
- W.M. Speelman, *Over Franciscus App*, Inspiratiedag ULO, Utrecht, 6 april 2017.
- W.M. Speelman, *Clara van Assisi en haar betekenis voor onze tijd*. Vormingsdag OFS, Assen, 22 april 2017.
- W.M. Speelman, *Het Zonnelied*, Retraite zusters Franciscanessen Mariadal, Roosendaal, 29 mei-2 juni 2017.

- W.M. Speelman, *Franciscaanse spiritualiteit en haar betekenis voor deze tijd*, Hildegondakerk, Kerkdreef 2, Rotterdam, 8 juni 2017.
- W.M. Speelman, *Vrede aan dit huis*, Pax et Bonum dagen, 25-27 juni 2017.
- W.M. Speelman, *Franciscaanse spiritualiteit in het pastoraat*, Vormingsweek voor predikanten, Hydepark, 29 juni 2017.
- W.M. Speelman, Radio KRO/NCRV interview over *leven volgens een regel*, Hilversum, 29 juni 2017.
- W.M. Speelman, *Leven van ontmoetingen*, OFS themadag, Velp, 9 augustus 2017.
- W.M. Speelman, *Franciscaanse spiritualiteit in het dagelijks leven*, Custodie Utrecht, 4 september 2017.
- W.M. Speelman, *Het Zonnelied*, Retraite zusters Franciscanessen Etten, Etten-Leur, 25-28 september 2017.
- W.M. Speelman, *De zegen van de zegeningen*, Studiemiddag Overleg van Permanent Diakens bisdom Rotterdam, Vronesteyn, Voorburg, 6 oktober 2017.
- W.M. Speelman, *Laudato si'*, Franciscanessen, Dongen, 17 oktober, 16 november, 12 december 2017.
- W.M. Speelman, *Onthechting*, Symposium St. Elisabeth-Ziekenhuis, Roosendaal, 16 november 2017.
- W.M. Speelman, *Broederschap*, Podium O950, Rotterdam, 8 januari 2018.
- W.M. Speelman, *Minicollege over de ziel*, TiU, 31 januari 2018.
- W.M. Speelman, *Over Levenskunst*, Christelijke Studentenvereniging, Ontmoetingskerk, Tilburg, 6 februari 2018.
- W.M. Speelman, *De reis van Franciscus*. Lezing ter voorbereiding van een bedevaart naar Assisi, bisdom Haarlem, Heiloo, 10 februari 2018.
- W.M. Speelman, *God aan den lijve ondervinden*, La Verna, Amsterdam, 1 maart 2018.
- W.M. Speelman, *Ikonen als medium van ontmoeting* (Geert Huesstege), St. Janscentrum Den Bosch, 3 maart 2018.
- W.M. Speelman, *De Liefde Achterna*, interview Radio Maria, 5 maart 2018.
- W.M. Speelman, *Franciscus en emoties*, bezinningsmiddagen kapucijnen, Tilburg, 8 maart, 10 mei, 12 juli, 13 september, 8 november 2018.
- W.M. Speelman, *Alledaagse spiritualiteit in het licht van Franciscus*, Symposium over Franciscaans Leven, Den Bosch, 10 maart 2018.
- W.M. Speelman, *Engelen*, Franciscaans Treffen, Megen, 14 april 2018.
- W.M. Speelman, *Het Zonnelied*, Pinkstervoettocht, 20 mei 2018.
- W.M. Speelman, *Maria in de kerkmuziek*, Voorburg Oosteinde 54, 29 mei 2018.
- W.M. Speelman, *Franciscus en de Sultan*, Pax et Bonum, Megen, 25 & 26 juni 2018.
- W.M. Speelman, *Bezinningsdag De Liefde Achterna*, kapittel conventuelen, Denekamp, 24 september 2018.
- W.M. Speelman, *40 jaar OFS Regel*, Den Bosch, 29 september 2018.
- W.M. Speelman, *Het Zonnelied*, Inspiratiemiddag FB, Den Bosch, 14 oktober 2018.
- W.M. Speelman, *Studiedag over armoede op school*, 7 november 2018.
- W.M. Speelman, *Gaudete et exultate*, OFS kring, Assen 15 december 2018.
- K. Pansters, *Duurzaamheid en devotie: Een nieuwe kijk op de Utrechtse dom en kloostertuinen*. TST publieksdag, Utrecht, September 24, 2017.
- K. Pansters, Radio Maria, radiouitzending over het boek *Spirituele ethiek*, 4 oktober 2017.

- K. Pansters, *Franciscus van Assisi en het debat over duurzaamheid en ethiek*. Thomas a Kempis groep, Baarlo, 27 november 2017.
- K. Pansters, *Lectio divina: Clara van Assisi*. Luce, Utrecht, 16 november 2017.
- K. Pansters, *Franciscus van Assisi en het debat over kwetsbaarheid en kracht*. Thomas a Kempis groep, Baarlo, 22 januari 2018.